

Dr. Kiss László

ADALÉK AZ 1836-OS „KIS KOLERA”
ERDÉLYI TÖRTÉNETÉHEZ
ÉS ID. SPÁNYIK JÓZSEF ÉLETRAJZÁHOZ

Egy korábbi írásunkban bemutattuk Lugosi Fodor András, Hunyad vármegye főorvosának 1832-ben megjelent írását a koleráról.¹ Jeleztük, hogy ez a fontos munka nem szerepel a „nagy kolera” kitörésének centenáriumára írt dolgozatban sem.² Lugosi Fodor érdemeit azonban a kortársak elismerték. Idézzünk az *Erdélyi Híradó* 1833-as évfolyamából: „Ő cs. királyi felsége meghagyni méltóztatott: hogy azoknak neveik, kik 1831/2. évben az Erdélyi Nagy fejedelemség kebelében dühösködő görcs mirigy terjedésének meggátolásában munkások voltak, Ő felsége eleibe terjesztessenek, – melynek következtetésében folyó hónap 8-kán költ felsőbb határozat szerint Gróf Bethlen Imre úr titkos tanácsos ó Exja, Gróf Gyulay Lajos Erdélyi Gubernialis tanácsos, Harting Ferencz úr ezredes az oláh határ gyalog Regimentnél, Báró Jósika Sámuel a f. magyar udvari Cancelláriánál udvari tanácsos, mint Torda Vmegyének akkori Administratora, Juhász József úr Kincstár tanácsos, és Gróf Nemes János a Fogarasi kerület fő Kapitánya ’sat. Legfelsőbb kegyelmes megalégedéssel örvendeztek meg: továbbá Baricz János,³ Greising József,⁴ öregebb s ifjabb Kováts Antal,⁵ Orvos Doctor urakat a kisebb arany, pántlikán függő Medáliával megjutalmaztatni, Hunyad Vmegye Physicusát Fodor András urat 300, Torda Vmegye Seborvossát pedig Vass János urat 200,

-
- 1 Kiss László: A kolera Hunyad vármegyében, 1831-ben. Lugosi Fodor András megyei főorvos elfelejtett irata a koleráról. In *Székiérföld*, XXIV. évf. (2020) 7. sz. 117–126. p.
 - 2 Pataki Jenő: Az erdélyi kolera 100 éves évfordulója. In *Orvosi Szemle*, 4. évf. (1931) 12. sz. 404–407. p.
 - 3 Ikafalvi Baritz János (1776–1861), a nagyenyedi kollégium tanára, 1838–1850-ig Erdély főorvosa (protomedikusa).
 - 4 Greissing József (1798–1890), Bécsben diplomázott 1823-ban, szülővárosában, Brassóban volt előbb gyakorló orvos, majd 1832-től 1877-ig kerületi orvos (Dörnyei Sándor: *Régi magyar orvostörténeti értekezések*. III. köt., Zebegény, 2010, 83. p.)
 - 5 Kováts Antal (1749–1843), Bécsben végzett 1782-ben, 1824-től Marosvásárhely főorvosa (Dörnyei: i. m. 109. p.)

pengő forinttal a státus Kincstárból megjutalmazni, s egyszersmind megparancsolni méltóztatott, hogy az ország protomedicussának és királyi tanácsosnak Ferenczi József úrnak, alsó Fejér Vmegye fő bírájának Gróf Lázár Benedeknek, a Károly Fejérvári kerület Commisáriusának Tövisi Gergely úrnak valamint mindazoknak, kik a Guberniumnál az említett nyavalya elfojtásában részesültek, a Guberniale Praesidium által Ő felségének meglegedése jelentessék-ki, – a Kolosvári város-gazdája pedig Tauffer Ferencz, munkás szolgálatjáért, a Gubernium útján dícsértessék-meg. (M.K.)”⁶

Az idézett szöveggel kapcsolatban két dologra hívjuk fel a figyelmet: egyrészt a kolerát – kevésbé ismert nevén – „görcs mirigynek” nevezik, másrészt Fodor volt az egyetlen vármegyei főorvos (fizikus), aki magas királyi jutalomban részesült. Fodor kolerairatában nem közölt számszerű adatokat. Ezt viszont megtette az *Erdélyi Híradó*, az 1831. október 22-i számában. Az általuk közölt táblázatból látható, hogy Fodor megérdemelten részesült elismerésben, hiszen Hunyad megyében rendkívül erősen tombolt a járvány. A halálozás (letalitás) közel 50 százalékos volt (Marosvásárhelyen alig 10%-os).

A nem orvos kitüntetettek közül Tauffer Ferenc (1783–1873), kolozsvári városgazda érdemel említést. A kolerajárvány idején a rászorulókat megsegítésére gyűjtést szerveztek, majd az összegből gróf Gyulai Lajos főkormánybiztos tanácsos felügyelete alatt Tauffer Ferenc városgazdánál, 1831. december 24-től 1832. március 31-ig, 518 szegény ellátására tápláló levest főztek.⁷

Erdélyországban tehát befejeződött a kolerajárvány, hogy aztán majd 1848/49-ben – „köszönhetően” a hadi mozgásoknak (is) – újult erővel tomboljon országszerte. Kevésbé köztudott, hogy 1836-ban volt egy „kis kolera” is, amely Magyarország 23 vármegyéjében és 13 törvényhatósági város 769 helységében 42 983 áldozatot követelt.⁸ Ez a járvány, amely már 1835-ben kezdődött és 1836. november 15-ig tartott, főleg Torontál, Krassó, Bihar, Békés és Baranya megyében tombolt, súlyo-

6 *Erdélyi Híradó*, 1833, 277–278. p.

7 Bartók István: „A polgári rend művelődésének eszközésére...” A Tauffer család szerepe Kolozsvár történetében. In *Művelődés*, LXXI. évf. (2018) 4. sz. 18–22. p.

8 Bálint Nagy István: *Kolerajárványok Csanád vármegyében. Adatok Csanád vármegye közegészségügyének történetéhez I.* Makó, 1928, Kiadja Csanád-Arad-Torontál vármegye közönsége. Idézés a 92. oldalról.

sabb lefolyású volt, mint az 1831. évi: letalitása 58%-ra rúgott.⁹ A járvány elérte Székelyföldet is. Ennek bizonyítékát találtuk meg az *Erdélyi Híradó* 1836. november 12-én megjelent számában, amely címlapon közli az alábbi tudósítást: „Kézdi Szent Lélek, october 28kán 1836. Kedves hazánkban, a több helyeken pusztító görcs betegség, sok idők óta csendességben lévő falunkkal is, elenyészet sept. hó 23ikán éreztetni kezdette dühét, amikor is legelőbb Berecz János nevezetű adófizető ember lett martalékja, mely háztól hat napok alatt a nevezettnek felesége, veje, és két unokái kiholtak, csak hamar több házaknál igen nagy mértékben ütötte ki magát a veszedelem, melyre, a nemes 2dik gyalog székely ezred igen nagy érdemű ezredese mlgos Zouba József úr, a nemes ezerednél szolgáló cs. kir. hadi orvosok közül Spanyol József urat a legnagyobb sietséggel kiharancsolta, ki is ezen hónap 3dikán megérkezvén, ritka s éppen leírhatatlan szorgalommal követett-el mindent szenvedő ember társai közt, s az akkor még igen nagy félelemben s csaknem kétségbe esett emberi nemet az által is buzdította a kölcsönös segedelemre, hogy a’ mikor legnagyobb kínok között voltak a szenvedők minden segedelemtől megfosztva (mert az atya gyermekeihez, férj feleségéhez, s viszont, a félelem miatt nem mert közelíteni) maga dörgölte szenvedő betegeit, míg utoljára néki bátorodván a kétségbe esett nép, kezdett egymásnak segedelemmel lenni. – Több köszönetet érdemlő tettei közt igen nevezetes az, hogy olyan betegeken is segített, a kik meghülve, feketedve, szóval, minden öntudás nélkül megmerevedve voltak, ha még lélekzettek. – Ma öröm napunk van! az irgalmasságnak istene, ki bűneinkből ezen kemény csapása által is, mint jó atya rosz gyermekeit, magához téríteni kívánt, a megalázódott s bűnein kesergő népnek meghallgatta könyörgéseit s bévette imádságait, s már is annyira szüntette bűneikkel érdemlett ostorát, hogy az éjszaka egy beteghez sem hívtak, ezelőtt kevés napokkal 20at is temettünk egy nap. – Áldott az isten! ma csak kettőt temettünk s a mi még örvendetesebb, s september 23tól nem volt, egész falunkban egy halottunk sincs.”¹⁰

Kézdiszentlélek (ma Sánzieni) a *Pallas Nagy Lexikona* szerint (X. kötet, 484. oldal) nagyközség Háromszék vármegye Kézdi járásában, 1891-ben 2819 magyar lakossal. Innen tudósított valaki a faluban dúló

9 Gortvay György: *Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. I. kötet.* Budapest, 1953, Akadémiai Kiadó, 27. p.

10 *Erdélyi Híradó*, 1836. 39. sz. 303–304. p.

járványról, melyet ismét csak „görcs betegségnek” neveznek. Valószínűleg a „görcs” volt a legszembevetőbb tünete a betegségnek. Csupán összehasonlítás végett, Trefort Ágoston (1817–1888) – 1872-től haláláig vallás- és közoktatásügyi miniszter – följegyzéséből idézünk: „Atyámat... július 8-án reggeli kilenc órakor borzalmas görcsök közt rohanta meg a kolera: délben már eszméletlen volt és délután négy órakor ravatalon feküdt.”¹¹ Nem véletlenül kapta tehát Erdélyben a kolera a „görcs betegség” nevet. A másik jellemző tünet a „megmerevedés” volt, amelyet olykor sikerült „dörgöléssel” eltávolítani. Érdekes, hogy a görcs betegséget „Isten ostorának” tekintették, tehát büntetésnek az emberek által elkövetett bűnökért. (A kolera valódi okát, a *Vibrio cholerae* nevű baktériumot majd csak 1883-ban fedezi fel a híres német „bacillusvadász”, Robert Koch.)

Végezetül essen szó a fenti tudósítás „hőséről”, Spányik József katonaoorvosról.¹² Spányik Marosvásárhelyen született 1809. július 16-án, „Joannes Spányik és Florea Pavel” gyermekeként, amint azt az anyakönyvi bejegyzés tanúsítja.¹³ 1821 májusában, 12 éves korában iratkozik be a marosvásárhelyi református kollégiumba. Az Orbán Balázs által a százada „legjótékonyabb emberének” nevezett Gecse Dániel (1768–1824), Marosvásárhely városi fizikusának volt a fogadott gyermeke.

Spányik 1829-ben a kolozsvári Orvos-Sebészi Intézet növendéke. Itt vette feleségül Sziártó Amáliát, akitől 1830. április 21-én fia született; a fiú a Gusztáv nevet kapta. Az Orvos-Sebészi Intézetben szerezte meg az 1831/32-es tanévben a „polgári sebész” címet. Rövid ideig Kolozsvár seborvosa volt. A Pécsről előkerült második seborvosi naplójában írja, hogy részt vett Hunyad vármegyében a kolera elleni küzdelemben – tehát itt ismerhette meg leendő apósát, Lugosi Fodort. Ugyancsak e naplóból derül fény arra, hogy 1831. december 15-én „... vettem a kezem alá a külső Magyar uttzai Cholera ispotályt, a Hová Hivatalosan rendeltettem ki.”¹⁴ Spányik tehát bizonyíthatóan részt vett a Kolozs-

11 Magyary-Kossa Gyula: Az első kolerajárvány Magyarországon. In *Orvosi Hetilap*, 1942. 17. sz. 205–206. p.

12 Az innen következő rész az *Orvostörténeti Közlemények* 250–253. kötetében 2020-ban megjelent tanulmányom rövidített, átdolgozott változata.

13 Az anyakönyvi adat felkutatását ezúton is köszönöm Oláh-Gál Róbertnek.

14 Minden napi Jegyző Könyve Chirurgus Halasi Spányik Józsefnek December 15ik napjától kezdve 1831 s mind utána. Halasi Spányik József megyei orvos, Déva könyvtára. Pécsi Egyetemi Könyvtár, 288. sz.

vártott 1831. december 2-tól 1832. január 16-ig grasszáló kolera leküzdésében is, bár hivatalos koleraorvosnak nem őt, hanem Szabó Domokos és Csoma György seborvosokat nevezték ki.¹⁵ Hogy meddig maradt a „kincses városban”, nem tudjuk. A későbbi években ugyanis, élve azzal a lehetőséggel, hogy a kolozsvári Orvos-Sebészi Intézetben oklevelet elnyertek nemcsak a polgári (civil) szférában helyezkedhettek el, hanem beléphettek a hadsereg egészségügyi szolgálatába is, az ekkor már gyermeket (gyermekeket?) nevelő családapa, Spányik József is ezt az utat – a stabil és biztos jövedelmet nyújtó katonai orvosi pályát – választotta. Ennek bizonyítéka a kolozsvári *Erdélyi Híradóban* 1836. november 12. napján, szombaton megjelent – fentebb ismertetett – írás.

A hatóság a katonaság segítségével próbálta megakadályozni a „veszedelem” terjedését. A Mária Terézia idejében – nem éppen kesztyűs kézzel (lásd madéfalvi veszedelem, siculicidium/székelyirtás 1764. január 7-én) – szervezett székely határőrségben két gyalogezred volt, 12-12 századdal. Az I. gyalogezred parancsnoksága Csíkszeredában, a II. ezredé Kézdivásárhelyen volt – ennek századai Berektől Barótig voltak elosztva. Kézdivásárhelyen 1823 és 1850 között „katonai nevelde” is működött. Zouba „ezeredes” kilétéről nem találtam anyagot, mint ahogy arról sem, hogy pontosan hol volt az állomáshelye Spányik József „hadi orvosnak”.

Valószínű azonban, hogy ez az állomáshely már ekkor Kézdivásárhelyen lehetett. 1841. február 11-én ugyanis innen keltezi Budára „Antiquariuss Litterati Tekintetes Nemes Sámuel úrnak” címzett levelét. E levélből az derül ki, hogy Spányik „tábori orvosként” jól érzi magát a katonaságnál, már három gyermeke van, és éppen a Spányik család gyökereit kutatja.

A következő évek történéseiről kevés adatot találtunk. Valószínű, hogy Spányik 1848-ig megmaradt a székely határőrség szolgálatában. Ekkor a volt határőrök is a honvédsereg kötelékébe léptek át. Ezt tette a feloszlott 2. székely gyalogezred „tábori orvosa”, Spányik József is. Ő látta el elsőként Bem apó kézsérülését a szászvárosi ütközetben, 1849. február 7-én. Nem tudjuk, mivel honorálta 1850. május 9-én Déván az osztrák haditörvényszék Spányik „bűnös” tettét, azt viszont

15 Pataki Jenő: Az erdélyi kolera 100 éves évfordulója. In *Orvosi Szemle*, 4. évf. (1931) 12. sz. 404–407. p.

igen, hogy harminc évvel később, 1879-ben Ferenc József „Spányik József hunyad-megyei járási-orvosnak, 48 évi buzgó szolgálata elismerésül arany érdemkeresztet” adományozott.¹⁶

A dévai tárgyalás színhelyét illetően jelenleg csak egy hipotézisünk van. Spányik második felesége, Lugosi Fodor Lujza (Alojzia), Lugosi Fodor András (1790?–1858) Hunyad megye főorvosának lánya volt. Azé a Fodoré, aki kitűnő kolerairatot tett közzé 1832-ben – lásd fentebb. E rokoni kapcsolat háttérben az azonos „vesszőparipa”, a „régiségek” iránt való érdeklődés lehetett.

Spányik József az 1850-es években már bizonyosan Déván élt. Az 1874-ben, az *Orvosi Hetilap* mellékleteként megjelent „A Magyar-országi Orvosok Névtára” szerint „Spányik József s., m. a. o” Déván (Hunyad megye) él (14. o.). A rövidítéseket feloldva: sebész, megyei alorvos. A könyv 9. oldalán szerepel még egy Spányik: Spányik József sebész-mester, honvéd zászlóalj orvos Csíkszeredán (Csík szék). A „névtár” nem jelzi, de mi tudjuk, hogy ő az 1836-ban Zabolán született ifj. Spányik József.¹⁷ Azt is dokumentálni tudjuk, hogy 1879-ben Spányik József, az apa, Hunyad vármegyei járási orvosként kapta meg a Ferenc József-érdemrend aranykeresztjét. Ez a kitüntetés szerepel a gyászjelentésén is, mint ahogy ott olvasható az is, hogy tagja a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társaság/Társulat választmányának.

Idősebb Spányik József Déván hunyt el 1891. március 8-án, 82 éves korában. Halála után könyvtára, hagyatéka valószínűleg fia, ifjabb Spányik József birtokába került. E hagyaték egyes tételei ma a budapesti Országos Széchényi Könyvtár, illetve egy pécsi könyvtár állományában található. A tételek feldolgozása bizonyára további értékes adattal gazdagítanak mind id. Spányik József seborvos, a kolozsvári Orvos-Sebész Intézet végzettjének életrajzát, mind a 19. századi Erdély orvos- és kultúrtörténetét.

(Ezúton is köszönöm Kutasy Tamásnak [Bécs], hogy felhívta figyelmemet szépapja, id. Spányik József alakjára, és segített a rá vonatkozó korabeli dokumentumok felkutatásában.)

16 *Budapesti Közlöny*, 1879. 113. sz.

17 Kiss László, Semmelweis erdélyi híve: ifjabb Spányik József (1836–1908). In *Orvosi Hetilap*, 2020. 52. sz. 2206–2209. p.